

Надія Кулеша

кандидат філологічних наук, старший наукий співробітник,
Науково-дослідний інститут пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9761-2713

**УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЙНА ПУБЛІЦИСТИКА У НІМЕЧЧИНІ
1920-Х РР.: ПРОВІДНІ АВТОРИ І ВИДАННЯ**

Після Першої світової війни на теренах Німеччини зосередилася одна з найбільших у Європі колоній українських емігрантів, серед яких була когорта політичних діячів, науковців, журналістів, літераторів, військовиків, що розгорнули активну діяльність на чужині, зокрема у справі творення національної преси. Політично еміграція у Ваймарській Республіці була представлена консервативними силами, прихильниками націоналістичної ідеї, у невеликій кількості діячами УНР та послідовниками Є. Петрушевича, які, після рішення Ради амбасадорів 14 березня 1923 р. про розпуск уряду ЗУНР в екзилі і заборони політичної діяльності на території Австрії, змушені були перебратися до Берліна і поступово перейшли на радянофільські позиції.

Найбільшим українським видавничим центром у Німеччині був Берлін, однак першим з українських часописів, які почали виходити у післявоєнні роки, була газета «Шлях», що виходила у Зальцведелі (1919–1920) і фінансувалася урядовою військово-санітарною місією УНР. Зорієнтоване насамперед на інтернованих українських вояків, це видання було в той час також єдиним періодичним виданням для українців у Німеччині, яке поставило собі за мету принести «користь і розраду читачеві, який... читаючи наш “Шлях” буде промощувати свій шлях життя, по якому освіта, культура і свідомість своєї сили поведуть читача до кращого життя, вирвуть його з кайданів рабства і поставлять на рівні з іншими культурними народами світа» (Від редакції. 1919. Ч. 1). Ставши спадкоємцем таборових видань Першої світової війни, «Шлях» під редагуванням З. Кузелі потужно причинився до популяризації політики уряду УНР серед полонених, а його національно-демократичний характер повернув в українське лоно багатьох змосковлених українців. Можна сміливо зазначити, що всі матеріали газети «Шлях», починаючи від надзвичайно інформативних, написаних дохідливою мовою редакційних статей про тогочасні політичні колізії, аналітичних оглядів міжнародних подій та актуальних українських питань до просвітницьких розвідок та матеріалів культурницької тематики, є внеском у скарбницю

української публіцистики. Більшість публікацій у часописі підписані неідентифікованими криптонімами або подані без вказання автора. Серед встановлених публіцистів часопису – П. Гайдалемівський, Б. Лепкий, О. Терлецький (під псевдонімом Даренко) та фейлетоніст із прибраним ім'ям Синежупанець, які у своїх статтях аналізували причини програшу Національно-визвольних змагань та розглядали можливі шляхи відновлення української державності, засуджували антиукраїнську політику російського та польського режимів на українських етнічних землях, закликали до використання часу перебування в еміграції для навчання, просвітницькими розвідками привертати свого читача до національної історії та культури.

Короткочасним тематичним спадкоємцем часопису «Шлях» стала газета «Нове Слово» (Берлін, 1920), що вийшла десятьма числами у двох останніх місяцях 1920 р. під редагуванням З. Кузелі, продовжили співпрацю з новим виданням і автори «Шляху». Яскраво засвідчив на шпальтах «Нового Слова» талант публіциста І. Полтавець-Остряниця – наказний отаман Вільного Козацтва України (1917–1920 рр.), Генеральний писар Української Держави. Цикл його статей, що містили розгляд подій на українських фронтах, і стратегічно-політичний нарис «Війна» фахово обґрунтовували найважливіші аспекти поняття війни з позицій держави та міжнародного права. Аналізуючи історичні факти застосування державою військової сили, автор наголошував на необхідності фінансування та осучаснення збройних сил, розвитку військової науки, пропагування цілісності народного організму, його єдності з армією.

Заходами згуртованих навколо осілого в Німеччині гетьмана П. Скоропадського послідовників монархістської ідеї у Берліні у видавництві «Українське Слово» побачили світ два поважні часописи – «Українське Слово» (1921–1922) та «Літопис політики, письменства і мистецтва» (1923–1924). У редагуванні «Українського Слова» взяли участь З. Кузеля, Д. Дорошенко, Б. Лепкий та С. Томашівський, чиї передовиці, публіцистичні нариси, літературно-мистецькі розвідки сприяли втіленню програмного гасла часопису – «кувати й ширити ідею великої, могутньої Української Держави», слугували утвердженню державницьких ідей, вихованню національної свідомості, консолідації нації. Зокрема, С. Томашівський, очоливши політичний відділ часопису, майже до кожного числа подавав публіцистичні матеріали на тогочасні політичні теми, які В. Липинський відзначив як найбільш цінні матеріали «Українського Слова», адже в них критично осмислювався розвиток української політичної думки і національного руху на

тлі тогочасного міжнародного життя, проблеми української державності і самовизначення української нації.

Автором численних публікацій був Б. Лепкий, який становчо й емоційно закликав українську інтелігенцію забезпечити розвиток державницької ідеї в народному організмі, плекання національного патріотизму і самоусвідомлення. Проблема української еміграції присвячував свої публікації Д. Дорошенко, аналізуючи її «внутрішні болячки» і закликаючи до інтенсивної культурницької праці на чужині, не полишаючи також актуальної проблематики українсько-російських та українсько-польських історичних взаємин і наголошуючи на необхідності побудови міцної національної держави для усунення віковичних загроз від північно-східного сусіда.

Активними співробітниками «Українського Слова» стали також представники Наддніпрянщини В. Андрієвський та В. Леонтович, які, крім публікації своїх щойно написаних спогадів про події 1917–1920-х рр., збагатили арсенал часопису публіцистичними статтями актуальної тематики. Повернувшись із Правобережної України, долучився до публіцистів часопису І. Герасимович, друкуючи, крім злободенних матеріалів, також свої спомини про перебування на Одещині у 1919–1920 рр. Співпрацював із часописом і І. Полтавець-Остряниця, пропагуючи тезу неможливості гармонії в Європі без самостійної української держави.

Через брак коштів «Українське Слово» припинило своє існування на початку квітня 1922 р., і лише наприкінці грудня 1923 р. у видавництві «Українське Слово» почав виходити тижневик «Літопис політики, письменства і мистецтва» під редакцією С. Томашівського. Упродовж шести місяців існування видання читачі мали змогу отримувати блискучі аналітичні нариси про тогочасну міжнародну політику, головні прояви культурного життя західного світу, про місце України на політичній карті Європи, завдання української молоді та інтелігенції, про вивчення уроків недавньої історії та оцінку подій і явищ національного і світового життя. Левова частка політичної публіцистики у часописі належала С. Томашівському, однак поряд із цим у часописі друкувалися статті В. Залозецького, З. Кузелі, В. Кучабського, Б. Лепкого, А. Рудницького та ін., які розглядали проблематику широкої тематичної палітри: суспільно-політичну, наукову, літературо- і мистецтвознавчу. Тижневик набув популярності серед українського читачтва, адже, за відгуком Катрі Гриневичевої, вичерпність його тематики, чіткий підбір поважних публікацій іменитих авторів усебічно забезпечували потребу читача в актуальній та корисній інформації.

Упродовж 1923–1924 рр. І. Полтавець-Остриця видавав у Мюнхені часопис «Український Козак» – орган Українського національного козацького товариства, матеріали якого були присвячені найперше аналізу причин поразки Української революції 1917–1921 рр. та проблематиці відновлення національної державності. Значна кількість публікацій належала І. Полтавцю-Остриці.

Від листопада 1923 р. у Берліні продовжив свій (перерваний у Відні) вихід часопис «Український Прапор», який був друкованим органом Диктатора ЗУНР Є. Петрушевича. Змушений ліквідувати дипломатичні місії за кордоном і залишившись без підтримки частини своїх соратників, які повернулися до краю для ведення легальної партійної діяльності в нових умовах, Є. Петрушевич підпав під вплив ілюзій щодо зміни національної політики влади у підрадянській Україні, особливо в період українізації. Основна тематика публікацій газети стосувалася висвітлення становища українського населення під польською окупаційною владою, поступово політико-ідеологічні матеріали почали набувати радянофільського характеру. Активними авторами часопису у той період були відомі публіцисти Ю. Бачинський, А. Жук, М. Лозинський, які (крім А. Жука), до слова, «зачаровані» радянським міфом, виїхали до радянської України і загинули під час репресій 1930-х рр.

У 1924 р. з ініціативи Є. Коновальця – очільника УВО, а згодом ОУН – в Берліні було засновано інформаційно-аналітичний бюлетень для західноєвропейської громадськості п. н. «Osteuropäische Korrespondenz», який виходив у світ до 1934 р. під редагуванням почергово В. Кучабського, З. Кузеля та Р. Ярого. Це видання надавало західноєвропейській пресі та політичним установам інформацію про національно-визвольні прагнення та інтереси поневолених націй східноєвропейського регіону, насамперед українців, литовців і білорусів. Ця проблематика розглядалася у геополітичному контексті німецько-польських, чехословацько-польських, польсько-радянських відносин. Публіцистичні матеріали до часопису подавали І. Кедрин, З. Кузеля, Д. Паліїв, В. Целевич, С. Чучман, Р. Ярий.

Отже, у двадцятих роках XX ст. українська політична еміграція у Німеччині активно долучилася до творення національної преси і розвитку української публіцистики. У той період на території Німеччини виходили українські періодичні видання чотирьох ідеологічних напрямів: консервативного (представники гетьманського руху), демократичного (прихильники УНР), націоналістичної (УВО, ОУН) та радянофільської (прихильники Є. Петрушевича) течій. Серед найбільш впливових видань –

часописи «Шлях» (Зальцведель, 1919–1920), «Нове Слово» (Берлін, 1920), «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922), «Літопис політики, письменства і мистецтва» (Берлін, 1923–1924), «Український Козак» (Мюнхен, 1923–1924), «Український Прапор» (Берлін, 1923–1932) та «Osteuropäische Korrespondenz» (Берлін, 1924–1934). Визначні українські публіцисти В. Андрієвський, І. Герасимович, Д. Дорошенко, А. Жук, І. Кедрин, В. Кучабський, В. Леонтович, Б. Лепкий, І. Полтавець-Остряниця, О. Терлецький, С. Томашівський та ін. зробили значний внесок у загальноукраїнський публіцистичний простір, зосередивши свою увагу насамперед на питаннях оцінки причин поразки Української революції 1917–1921 рр. та пошуку шляхів відновлення державності, висвітлення життя на окупованих українських територіях, розвитку культурно-просвітницької діяльності, збереження національної ідентичності та культури.